

УДК 316.334.52

ТЕРИТОРІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СОЦІОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

О. С. Скрипник

*Українська академія друкарства,
вул. Виговського, 3а, м. Львів, Україна, 79022
olesya.skrypnyk@gmail.com*

У статті здійснено спробу соціологічної концептуалізації поняття територіальної ідентичності. Автор наголошує, що територія є одним з найважливіших чинників, які наповнюють змістом територіальну ідентичність. Ідентифікація з територіальною спільнотою має наслідком інтеріоризацію характерних для неї соціокультурних обставин і норм. Крім того, автор підкреслює конкретно-історичний характер територіальної ідентичності.

Ключові слова: територіальна ідентичність, територія, соціотериторіальні утворення.

Сучасний світ характеризується паралельним перебігом процесів глобалізації світової системи та внутрішньої трансформації національних держав. Під їхнім впливом відбувається переосмислення традиційних концептів ідентичності, що мають своїм наслідком революцію у сфері солідарності та ідентичності. Вона проявляється у детериторіалізації, коли ідентифікація особистості з певною групою долає будь-які кордони: національні, культурні, соціальні тощо, з одного боку, і ретериторіалізації та утвердженні значимості субнаціональних груп (за Н. Смелзером), що відновлюють розірвані зв'язки людей з локальним чи регіональним середовищем, з іншого [1, с. 97]. Зростання індивідуалізації, життєвих шансів, свободи вибору має неоднозначні наслідки: розширення автономії ідентифікаційних практик людини, з одного боку; а з іншого, під тиском глобалізаційних процесів виникає так звана «глобальна ідентифікація», яка ставить під сумнів традиційні індивідуальні і групові ідентичності, у чому й полягає парадокс сучасності [2, с. 17-18].

Зазначимо, що в умовах соціальних трансформацій та політичного протистояння в Україні дедалі більшої ваги набувають локальна і регіональна територіальні ідентичності. Адже вони є чи не найближчою для особистості опосередкованою опорою самоідентифікації через територію, на якій вона постійно проживає. Територія виступає тут джерелом групової солідарності, чинником формування певного типу соціокультурних зв'язків [3, с. 54-55, 66]. Наприклад, результати всеукраїнського дослідження стосовно соціальних ідентичностей в сучасній Україні, проведеного міжнародною групою дослідників за участю львівських науковців, указують на те, що локальна та регіональна територіальні ідентичності входять до десятки найважливіших. Зокрема,

у 2010 р. локальна територіальна ідентичність набрала 45,6% виборів респондентів, а ідентифікація з регіоном проживання - 29,9% [5, с. 101-102]. За даними щорічного моніторингу українського суспільства, який здійснюється за ініціативи ІС НАН України, у 2012 р. 29,8% респондентів ідентифікувало себе з локальною спільнотою, а 7,6% - зі спільнотою у межах регіону [4, с. 582]. Звідси випливає, що територія є потужним соціальним ресурсом, середовищем соціалізації індивідів, а також джерелом соціальної мобілізації.

Сфера наукового осмислення проблематики ідентичності є, за влучним висловом Д. Вояковського, тим місцем «у якому панує непристойна шттовханина теорій та досліджень» [6, с. 96]. Однак соціологи приділяють багато уваги таким різновидам соціокультурної ідентичності, як національна й етнічна, і часто забувають при цьому інші, не менш важливі для розуміння повсякденного досвіду людей, їхньої адаптації до сучасного світу. Територіальну ідентифікацію часто вивчають у контексті загальних ідентифікаційних практик. Тому проблема власне територіальної ідентичності, попри її надзвичайну актуальність, у вітчизняній науці розроблена ще недостатньо. Відповідно, у своїй статті ми вважаємо за доцільне здійснити концептуалізацію феномена територіальної ідентичності, заглибитися в його суть і розширити розуміння його змісту.

Теоретичні аспекти проблематики власне територіальної ідентичності (або окремих її різновидів) розроблено у працях Л. Нагорної, Г. Коржова, Л. Овчиннікової, Н. Шматко, Ю. Качанова, Д. Замятіна та ін. Практичні аспекти висвітлено у низці дослідницьких проектів, зокрема, у щорічному моніторингу українського суспільства, що здійснюється ІС НАН України [4], у дослідженнях «Соціокультурні виміри пострадянського суспільства: національне, регіональне (г)локальне» і «Конструювання групових ідентичностей, формування суспільних лояльностей та інституціональний розвиток у сучасному українському суспільстві: глобальний та регіональний аспекти» науковців Львівського університету [5, с. 101], в опитуванні на тему «Україна: образи регіонів та міжрегіональні стосунки», під керівництвом І. Кононова [7], а також у дослідження територіальних ідентичностей у Польщі та в Україні, здійснене М. Левіцькою [8].

Стрижнем (або ідентитетом), довкола якого вибудовують територіальну ідентичність, є спільна територія проживання певної соціальної спільноти, до якої входить індивід, її соціокультурні особливості. Завдяки матеріальним, історичним та символічним рисам територія стає одним з факторів, що надають форми і змісту колективній ідентичності. Простір, час і культура зустрічаються та зливаються, формуючи «обличчя» територіальної ідентичності [9, с. 24].

Поняття територіальної ідентичності охоплює комплекс ідентифікацій, які мають у своїй основі просторові ознаки [3, с. 43]. За логікою Н. Смедзера, у цьому комплексі можна виділити такі рівні: мега- (мешканець світу, Європи), макро- (мешканець певної країни), мезо- (мешканець регіону, наприклад, галичанин), мікро- (мешканець міста / села, наприклад, львів'янин). Однак людина самостійно вибудовує ієрархію, залежно від ситуації та міри опуклості того чи іншого різновиду територіальної ідентичності.

Механізмом територіальної самоідентифікації може слугувати ситуативне формування особливого образу «Я - член територіальної спільноти», який тимчасово виступає для індивіда в образі «Я». Встановлення стабільних зв'язків між Я-образом

та територією/територіальною спільнотою зумовлює успішну інтеріоризацію цього простору у смислову систему особистості. Одним із наслідків є схильність індивідів максимально збільшувати відмінності між територіальними спільнотами і мінімізувати відмінності між членами однієї спільноти. Територіальна ідентичність тісно пов'язана зі специфічним розумінням ідентифікованої території, коли особистість приймає характерні для територіальної спільноти соціокультурні обставини і риси [10, с. 96-97].

Варто зазначити, що приналежність до просторово окресленої спільноти може відноситися до назви території, так що вона стає суто територіальною, при цьому не перестаючи бути соціальною. Для того, щоб підкреслити подвійну природу, деякі автори вживають термін «соціотериторіальна приналежність» [11, с. 3129].

Важливими принципами, від гармонійності поєднання яких залежать міцність і стійкість соціотериторіальних утворень є принцип подібності, принцип функціональної взаємозалежності та принцип «спільної долі». На думку італійського вченого Р. Губерта, європейські національні держави XIX-XX ст. є прикладом успішного досягнення такої гармонії [11, с. 3129]. Це можна проілюструвати так (див. рис. 1):

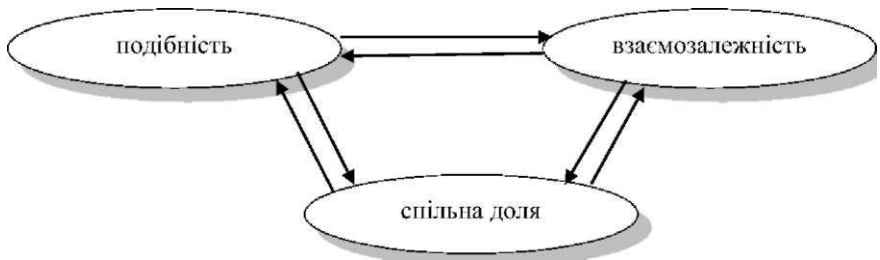

Рис. 1. Основні принципи успішного існування й функціонування соціотериторіальних утворень

Зауважимо, що територіальна ідентифікація носить конкретно-історичний характер, і змінювалася протягом різних етапів суспільного розвитку [12, с. 42]. Наприклад, у традиційних суспільствах подібність, функціональна взаємозалежність та спільна доля є якостями, які суттєво відносяться до окремої соціотериторіальної одиниці, що включає повсякденне життя у всій своїй повноті. Такий соціальний устрій отримав назву «суспільства механічної солідарності» (Е. Дюркгайм) або суспільства типу *Gemeinschaft* (Ф. Тьонніс).

В епоху Модерну разом із ростом територіального поділу праці зникає просторове «тертя», прогрес транспортної системи і комунікацій дозволяє більш часті обміни на дедалі більші відстані. Сфери взаємозалежності розростаються і структуруються на декілька рівнів. Це має очевидний вплив на сферу спільної долі. Зростаюча взаємозалежність полегшує тимчасові чи тривалі пересування територією і таким чином переосмислює подібності та відмінності, так само як і критерії їхнього визначення та сприйняття.

Відповідно, в епоху Постмодерну зростає і дедалі більше ускладнюється соціотериторіальна структура. Важливі соціотериторіальні одиниці зростають, поширюються та організовуються у більші, плинні системи, тоді як гармонійність у поєднанні трьох головних принципів соціопросторового структурування зменшується. Такі зміни інтерпретують як занепад суспільств типу *Gemeinschaft* і територіальної держави, як стадії еволюції в космополітизм, і як початок окремої всеохопної соціотериторіальної одиниці: світ у своїй повноті.

Зростаюча складність соціотериторіальної приналежності з усією очевидністю корелює зі складністю соціального структурування території. Усі індивіди є залученими до мережі зв'язків, які можуть бути локального, регіонального, національного, континентального, та глобального рівня, і вони швидко й легко переміщуються з одного рівня на інший. Завдяки легкості комунікації й пересування кожен індивід може зіткнутися з елементами з інших культур та асимілювати їх.

Держава хоча й досі характеризується чіткими територіальними кордонами, переживає глибокі зміни в результаті ерозії її суверенітету та влади внаслідок зростання наднаціональних політичних організацій, мультинаціональних економічних підприємств, та інших неекономічних організацій, над якими контроль держави мінімальний або ж зовсім відсутній [11, с. 3129-3130].

Отже, завдяки ідентифікації з певними соціотериторіальними утвореннями людина визначає та закріплює своє місце в просторі. Варто пам'ятати, що світ структурують не стільки території, скільки соціокультурні смисли, які їм притаманні. Адже ідентифікація за територіальним принципом передбачає як інтеріоризацію характерних рис, що зумовлюють своєрідність певної спільноти, у візрях самоідентифікації, так і екстеріоризацію у практиках та візрях соціокультурної взаємодії. Це, у свою чергу підкреслює складний і суперечливий характер територіальної ідентичності, яка в процесі історичного розвитку суспільств структурується та ускладнюється дедалі більше. Таким чином, у рамки подальших наукових досліджень повинно увійти вивчення як соціальних, так і культурних, політичних та економічних аспектів, пошук факторів та механізмів територіальної ідентифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Смелзер Н. Дж.* Проблеми соціології. Георг-Зімелівські лекції / Н. Дж. Смелзер ; пер. з англ. В. Дмитрук. - Львів : Кальварія, 2003. - 128 с.
2. Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. Ручки. - К. : Ін-т соціології НАН України, 2002. - 315 с.
3. *Нагорна Л. П.* Регіональна ідентичність: український контекст / Л. Нагорна. - К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. - 405 с.
4. Українське суспільство 1992-2012. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. - К. : Ін-т соціології НАН України, 2012. - 660 с.
5. *Черниш Н.* Ідентичності в сучасній Україні та стратегії їхнього вивчення / Н. Черниш // Вісник Харківського націон. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. - 2011. - С. 100-110. - (Серія «Соціологічне дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи» ; вип. 941).

6. *Вояковський Д.* Ментальні кордони в Європі без кордонів / Д. Вояковський ; пер. з польськ. В. Саган. - К. : Ніка-Центр, 2012. - 320 с.
7. Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодні та майбутнє // Мат-ли Всеукр. конф., (Луганськ, 25-26 травня 2006р.). - Луганськ : Знання, 2006. - 368 с.
8. *Левіцька М.* Територіальна ідентичність у Польщі та Україні: регіональні відмінності / М. Левіцька, А. Фоланд // Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні / Спеціальний випуск часопису «Україна Модерна». - К. ; Львів : Критика. - 2007. - С. 271-298.
9. *Nevola G.* Politics, Identity, Territory. The "Strength" and "Value" of Nation-State, the Weakness of Regional Challenge [Electronic recourse] / G. Nevola. - 2011. - [Cited 2013, 25 Sep.]. - Access mode: <http://www.unitn.it/dsrs>.
10. *Шматко Н. А.* Територіальна ідентичність як предмет соціологічного дослідження / Н. А. Шматко, Ю. Л. Качанов // Социс. - 1998. - №4. - С. 94-98.
11. *Gubert R.* Territorial Belonging // Encyclopedia of Sociology / Ed. Borgatta E., Montgomery R. - Vol. 5. - Macmillan Reference USA, 2000.
12. *Черниш Н.* Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру / Н. Черниш, О. Ровенчак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2007. - №1. - С. 33-49.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2014

Прийнята до друку 12.05.2014

TERRITORIAL IDENTITY IN SOCIOLOGY: THEORETICAL INTERPRETATION

O. S. Skrypyk

*Ukrainian Academy of Printing,
Vyhovskogo Str., 3a, Lviv, Ukraine, 79022,
olesya.skrypyk@gmail.com*

Contemporary world is being shaped by the processes of world system's globalization and states internal transformation. This leads to the revolution in sphere of solidarity and identity that reveals itself in de-territorialisation and re-territorialisation.

Social transformations in Ukraine have caused the increase of local and regional territorial identity's importance. These identities are among the closest to individual because of the physical and mental closeness to territory where the person lives.

The core of the territorial identity is a territory of social community's residency, part of which the individual is. Due to its material, historical and symbolic features territory becomes another factor giving shape and content to the collective identity. Space, time, and culture meet and merge within this face of collective identity consisting in territorial identity.

The concept of territorial identity includes a number of identifications which have spatial features on their basis. Territorial identity is related to specific perception of territory, since the person internalizes inherent to certain territory socio-cultural features.

The most enduring and significant spatial units are those with multi-confirmed boundaries, that is, those for which the criteria of similarity, functional interdependence, and common fate are congruent. The European nation-states of the nineteenth and twentieth centuries exemplify the successful achievement of this congruence.

Territorial identification has historical character and changes through different stages of social development - in pre-modern, modern and postmodern societies.

To conclude, due to identification with certain socio-territorial community individual defines his/her own place in the space and fixes it. By that means, territorial identification provides social community's socio-cultural features internalization in the patterns of self-identification as well as its externalization in the social interaction.

Keywords: territorial identity, territory, socioterritorial units.

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ В СОЦИОЛОГИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

О. С. Скрипник

*Украинская академия печати,
ул. Выговского, 3а, г. Львов, Украина, 79022,
olesya.skrypyk@gmail.com*

В статье предпринята попытка социологической концептуализации понятия территориальной идентичности. Автор отмечает, что территория является одним из наиболее важных факторов, которые наполняют содержанием территориальную идентичность. Идентификация с территориальной общиной влечет за собой интериоризацию характерных для нее социокультурных обстоятельств и норм. Кроме того, автор подчеркивает конкретно-исторический характер территориальной идентичности.

Ключевые слова: территориальная идентичность, территория, социотерриториальные образования.